

Marijana Giba*

Diplomacija prinude protiv Libije: od Reaganove protuterorističke strategije do savezničkih napora u svrgavanju Gadafija

Sažetak

Rad prati tridesetogodišnju genezu sukoba SAD-a i Libije i analizira primijenjenu strategiju diplomacije prinude koja je obilježena turbulentnim preokretima. Reaganova protuteroristička strategija iz 80-ih godina prošlog stoljeća uvelike je obilježena, i u jednu ruku određena, hladnoratovskom konstelacijom odnosa i obrascima ponašanja. Raspadom Sovjetskog Saveza dolazi do kolosalnih promjena koje su imale utjecaj i na Gadafija koji je odbacio revolucionarno obojenu retoriku, terorizam i oružje za masovno uništavanje (OMU), te se priključio međunarodnoj koaliciji u globalnom ratu protiv terorizma i prigrlilo liberalističke premise otvorenog tržišta i međunarodnih investicija. Nakon godina regeneracije odnosa Libija se 2011. ponovno našla u ulozi odmetnute države. Gadafi je odbio postavljeni ultimatum da odstupi s vlasti i njegov dugogodišnji strah (i predviđanje) se ostvario – saveznici su izvršili vojnu intervenciju, a Gadafija su ubili pobunjenici u listopadu te godine. Analiza pokazuje kako se Gadafi, sve do posljednje faze, uspješno prilagođavao zahtjevima međunarodne zajednice primjenom *quid pro quo* načela. S druge strane, u posljednjoj fazi koja je izašla iz okvira ograničenih zahtjeva, stvoreno je *zero-sum* okruženje u kojem jedino poraz protivnika znači preživljavanje te je u tom kontekstu apsolutni otpor bio jedina racionalna opcija za Gadafija.

Ključne riječi: diplomacija prinude; prisila; odvracanje; terorizam; oružje za masovno uništavanje; Libija; Gadafi.

Uvod

Diplomacija prinude, vanjskopolitička tehnika koja uz prijetnju kazne ima za cilj utjecati na promjenu ponašanja protivnika, ili kako ju je pokojni američki predsjednik Roosevelt slikovito opisao: „promicanje miroljubivog rješenja s batinom u ruci” (Art

* Marijana Giba, mag. int. rel. et dipl. marijanagiba@yahoo.com

i Cronin, 2008: 302) predstavlja alternativu klasičnoj vojnoj strategiji. U konceptualnom smislu, diplomacija prinude podrazumijeva iznošenje zahtjeva koji je popraćen vjerodostojnom prijetnjom, i koji može sadržavati određene ustupke kao nagradu za suradnju, a na koju protivnik odgovara otporom ili suradnjom. George (1993) navodi kako na uspjeh utječu dvije varijable: što se zahtijeva od protivnika i koliko je on voljan udovoljiti traženom zahtjevu, pri čemu je protivnička motivacija da se opire uvelike određena onime što se od njega traži (George, 1993: 11–12). Byman i Waxman (2002) naglašavaju kako je za uspjeh potrebna analiza protivničkih slabih točaka, odnosno „točaka pritiska” koje moraju biti efikasno iskorištene (Byman i Waxman, 2002: 44–45). Unatoč svojoj konceptualnoj jednostavnosti i teorijskoj primamljivosti, u praksi je diplomacija prinude pokazala poprilično ambivalentan karakter.

Početne godine libijsko-američke konfrontacije obilježene su oštrom retorikom, postupnim zaoštavanjem političkih odnosa i djelomičnim nametanjem ekonomskih restrikcija. Dolaskom Reagana u Bijelu kuću mijenja se pristup spram Libije aktivacijom agresivnije strategije koja je kulminaciju doživjela 1986. zračnom kampanjom kodnog naziva *El Dorado Canyon*. Nakon istrage kojom se Libiju povezalo s rušenjem Pan Am putničkog zrakoplova iznad Škotske 1988. slijedi višegodišnja političko-ekonomska izolacija koja je rezultirala isporučenjem dvojice libijskih obavještajaca pred sud u Nizozemskoj. U konačnici, Gadafi se odrekao terorizma kao vanjskopolitičkog instrumenta, no za SAD je i dalje ostao odmetnik u međunarodnoj zajednici, ovog puta zbog OMU-a. Nakon godina uvjeravanja da ne posjeduje takvo oružje uz istovremeno provođenje tajnih pregovora, Gadafi je u prosincu 2003. javno obznanio postojanje libijskog nuklearnog programa i odrekao ga se zajedno s kemijskim oružjem i balističkim programom. Slijede godine poboljšanja političko-ekonomskih odnosa Libije i međunarodne zajednice, a ublažava se i Gadafijeva oštra retorika. Do novog preokreta dolazi izbijanjem Arapskog proljeća kada se Libija ponovno našla u ulozi odmetnute države. Gadafi je odbio ultimatum da samovoljno odstupi s vlasti, a kao posljedicu saveznici su vojno intervenirali u ožujku 2011. i Gadafija su u listopadu te godine ubile pobunjeničke snage.

Glavni je cilj rada, temeljem provedene analize, identificirati čimbenike koji su utjecali na ishod (uspjeh/neuspjeh) svake pojedine faze provedene prinude. Za vrednovanje uspjeha/neuspjeha koristi se Jentelsonov *cost/benefit* model (vjerodostojnost prijetnje, proporcionalnost i recipročnost djelovanja) te dodatne varijable u vidu domaće i međunarodne podrške; domaćeg, regionalnog i globalnog okruženja; ograničenih zahtjeva te prihvatljivosti rata.

Libija i terorizam

U puču izvedenom 1. rujna 1969. srušena je prozapadnjačka monarhija kralja Idrisa, a vlast je preuzela skupina mladih vojnih časnika na čelu s Muammarom Gadafijem. Novi vladari, vođeni arapskim nacionalizmom i protuzapadnjačkom retorikom, zao-krenuli su politički smjer Libije, kako na nacionalnoj, tako i na regionalnoj i globalnoj razini.

Konfrontacije u Sidranskom zaljevu i operacija El Dorado Canyon

Prvih godina od puča, odnosi SAD-a i Libije okarakterizirani su obostranim oprezom i pragmatizmom. SAD je, pored naftnih interesa, a u skladu s hladnoratovskim ozračjem, bio fokusiran na to da Libiju zadrži van sovjetskog utjecaja s obzirom na porast destabilizirajućeg utjecaja u regiji.¹ Nakon niza obostranih prijetnji, vojnih provokacija i nametanja parcijalnih ekonomskih restrikcija, 1985. Pentagon, CIA i State Department jednoglasno zaključuju da poduzete mjere ne daju željene rezultate i da je vrijeme za agresivniji odgovor. Svjestan mogućnosti američke intervencije, Gadafi je početkom 1986. proglasio stanje maksimalne pripravnosti i upozorio Reagana da će, ako nastavi istim kursom, biti primoran sklopiti formalni vojni savez sa Sovjetskim Savezom (ANSA, 1986). Američka odmazda za terorizam, kodnog naziva Operacija *El Dorado Canyon*, započela je 14. travnja 1986., te iako je bila općeprihvaćena u SAD-u, europsko javno mnijenje i mediji su je osudili bojeći se da će samo povećati terorističke aktivnosti. Također, operacija se pokazala neučinkovitom u stvaranju preduvjeta na libijskoj domaćoj sceni koji bi doveli do svrgavanja režima (Endicott, 2000).

Analiza diplomacije prinude

Diplomacija prinude za vrijeme Reaganova mandata imala je za cilj natjerati Gadafija na prekid određenog djelovanja – sponzoriranja terorizma. Iako navedeni zahtjev u teoriji prinude predstavlja najblaži oblik zahtjeva spram protivnika, unutar administracije vladao je stav kako je navedeno teško ostvarivo. Woodward (1987) tvrdi kako je CIA od 1981. sustavno pokušavala likvidirati Gadafija s obzirom na stav da ništa do svrgavanja režima neće dovesti do zaokreta u libijskoj vanjskoj politici (Woodward, 1987: 362–363). Na definitivnu odluku o napadu utjecalo je nekoliko faktora. Glavni poriv bila je libijska konstantna teroristička aktivnost spram SAD-a. Iako je postojala bojazan da će napad generirati samo još veći teroristički val, Washington je smatrao da u suštini nema što izgubiti, dok bi istovremeno mogli odvratiti Gadafija ili druge

¹ Odbijanje prihvaćanja države Izrael i posljedično podupiranje palestinskih terorističkih organizacija te subverzivne djelatnosti s ciljem rušenja režima u susjedstvu prerasli su izolirane incidente i Gadafi je postao ozbiljan destabilizirajući čimbenik na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi (Intelligence Report No.578 1976).

terorističke organizacije od budućih napada. Dodatni poriv bili su i europski saveznici koji su uporno odbijali usvojiti agresivnije ne-vojne instrumente protiv Libije te se akcijom željeno uzdrmati njihov tromi pristup (Davis, 1990: 121–123).

Proklamirani cilj američke kampanje bio je utjecati na politički kurs Libije – prekid sponzoriranja terorizma, no primjenjene strategije dekapitacije i uništenja baze moći nisu mogle generirati željene učinke,² te su kao takve primjerenije zahtjevima rušenja režima. Navedeni nerazmjer željenog političkog ishoda i primijenjenog djelovanja pokazatelj je nezadovoljenja kriterija proporcionalnosti. Za Gadafijev najočitiji cilj zadržavanja režima na vlasti i Reaganov rušenja tog režima, iako nikad javno proklamiran, nije postojala prihvatljiva alternativa za recipročnost djelovanja.

Pitanje vjerodostojnosti također je pod upitnikom. Za Gadafija, samoprozvanog Naserovog nasljednika i revolucionarnog lidera, svrha je bila borba protiv imperijalističkih zapadnih ugnjetavača i kao takvom borba „do posljednje kapi krvi” svakako je, barem u retoričkom okviru, bila prihvatljiva opcija. Ne treba smetnuti s uma ni hladnoratovsko ozračje i libijsku prosovjetsku ulogu i činjenicu da bi u hipotetskoj situaciji, u kojoj bi SAD bio spreman na vojnu eskalaciju sukoba, ista možebitno generirala aktivniji sovjetski angažman.

Sovjetska je vlada u izjavi od 15. travnja zatražila trenutačnu obustavu američkog djelovanja protiv Libije i upozorila da će u suprotnom biti primorana poduzeti dalekosežnije protumjere. Gorbačov je u govoru na istočno-njemačkom partijskom kongresu 18. travnja poslao poruku da Washington i Zapadna Europa trebaju shvatiti kako njihove aktivnosti direktno utječu na američko-sovjetski dijalog te da se odnosi dvaju sila ne mogu razvijati neovisno o američkom djelovanju na međunarodnoj sceni. Dva dana kasnije, Gorbačov je upozorio da ako SAD nastavi istim putem riskira narušavanje budućih planova (CIA, 1986). Kuvajtska novinska agencija KUNA objavila je 25. travnja 1986. da je Libija započela pregovarački proces sa Sovjetskim Savezom i državama članicama Varšavskog pakta o pristupanju u pakt te kako je inicijativa pozitivno primljena među državama članicama (KUNA, 1986).

Potpredsjednik Nacionalnog obavještajnog vijeća u memorandumu od 15. travnja 1986. istaknuo je da bi se zračni napadi morali nastaviti s obzirom na to da *El Dorado Canyon* nije rezultirao svrgavanjem Gadafija, uz istovremeno upozorenje da bi potencijalni nasljednik mogao biti gora opcija za SAD s obzirom na sovjetski utjecaj u Libiji (Fuller, 1986). Navedeno je istaknuto i u smjernici Nacionalne sigurnosti 234 od kolovoza iste godine (NSDD 234, 1986), dok strategija Nacionalne sigurnosti iz rujna

² Za uspješno izvođenje navedenih strategija korištenjem zračnih udara potrebni su izvanredni obavještajni podaci i sposobnost izvršenja preciznih udara. Potrebna je i primjenjiva politička alternativa, no Gadafi je uspješno riješio problem bilo kakve političke opozicije, dok je zračne udare iskoristio u kombinaciji s nacionalizmom kako bi dodatno ojačao svoju poziciju.

1986. zaključuje da unatoč niskom riziku direktnog sukoba sa Sovjetskim Savezom, isti ne može biti u potpunosti odbačen u slučaju da SAD uđe u sukob sa sovjetskim klijentom (NSDD 238, 1986).

Lockerbie slučaj

Potvrda kojom je demonstrirana neučinkovitost Reaganove diplomacije prinude dogodila se 21. prosinca 1988. kada je iznad Lockerbieja u Škotskoj srušen putnički zrakoplov Pan Am 103. Nakon tri godine istrage, u studenom 1991., SAD i Velika Britanija optužile su Libiju za napad i zajedničkom deklaracijom postavili zahtjev da preda dvojicu osumnjičenih obavještajaca (Bush, 1991; UN S/23306; 23308; 23309). Libija je odbacila odgovornost, ogradila se od optužbi za terorizam, izjavila da će libijske vlasti provesti istragu i pozdravila mogućnost suradnje s međunarodnim pravnim stručnjacima (UN S/23417). Kada su u siječnju 1992. SAD i Britanija nagovijestile da će od Vijeća sigurnosti UN-a zatražiti rezoluciju protiv Libije, libijski ministar vanjskih poslova poslao je diplomatske note SAD-u i Britaniji u kojima se pozvao na članak 14 Konvencije iz Montreala³ (Boyle, 2013: 108–109) naglasivši da libijski ustav brani izručenje svojih građana, ali će protiv osumnjičenih osoba biti provedena istraga te je pozvala SAD, Britaniju i Francusku da predlože pravne stručnjake kako bi se osigurala pravednost suđenja, no ta je inicijativa odbijena (Schweigman, 2001: 63–64).

Rezolucijom 748 iz ožujka 1992. blokiran je libijski zračni promet, nametnut embargo na prodaju oružja i značajno reduciran broj libijskog diplomatskog predstavništva u svijetu (UNSC 748, 1992), dok je Gadafi istovremeno podnio tužbu protiv SAD-a i Velike Britanije pred Međunarodnim sudom⁴ (*International Court of Justice* – ICJ) (Boyle, 2013: 112–113; Schweigman, 2001: 64–65). Libija je tijekom 1993. i 1994. ponudila nekoliko alternativa po pogledu mjesta suđenja; pristala je izručiti osumnjičeničke pred sud države članice Arapske lige ili neke treće države, no SAD i Britanija odbile su sve libijske prijedloge (Ronen, 2008: 46–47). Do pomaka s mrtve točke dolazi početkom 1998. kada je ICJ odobrio da se suđenje održi u trećoj državi – Nizozemskoj (pred škotskim sucima i u skladu sa škotskim pravom). Gadafi je potporu dobio i od Afričke unije koja je na samitu iste godine pozvala sve afričke države

³ Prema članku 14 za svaki spor između dviju ili više članica koji se ne može riješiti putem pregovora, bilo koja od uključenih strana ima pravo zatražiti arbitražu i uputiti slučaj pred ICJ (Convention for the Suppression, 1975: 183).

⁴ U tužbi je istaknuto da se Libija u potpunosti pridržavala u skladu s Montrealskom konvencijom; da Konvencija ne navodi eksplicitni zahtjev za izručenje (čl. 7 i čl. 8.2); da su SAD i Britanija postupale protivno Konvenciji ne osiguravši suradnju i dokaze protiv navodnih osumnjičenika; optužilo se SAD i Britaniju da su uključene u planiranje vojnog napada te su od suda zatražene privremene mjere zaštite koje bi spriječile SAD i Britaniju u nametanju ekonomskih sankcija ili da vojno interveniraju (Boyle, 2013: 112–113).

da suspendiraju sankcije o zabrani letova protiv Libije koji uključuju religiozne, humanitarne i sve letove povezane s Afričkom unijom, uz napomenu da će sve buduće sankcije protiv Libije biti ignorirane ako SAD i Britanija ne pristanu na odluku ICJ-a (Ronen, 2008: 49–53). Libija je dvojicu osumnjičenika pred sud u Nizozemskoj isporučila 5. travnja 1999. te su sukladno rezoluciji 1192 trenutno suspendirane sankcije nametnute od strane UN-a. Suspendacijom sankcija Libija je značajno obnovila diplomatske i ekonomske odnose s europskim državama, no odnosi sa SAD-om ostali su zategnuti. Krajem Clintonova mandata Libija je iz „odmetnute države” stavljena u status „zabrinjavajuće države”, no navedeno nije rezultiralo konkretnijim zbližavanjem (Ronen, 2008: 54–56).

Analiza diplomacije prinude

Rezolucijom Vijeća sigurnosti 748, kojom je zaključeno da Libija nije odgovorila u skladu s ranije postavljenim zahtjevima, nametnute su joj sankcije, na što je ona poduzela strategiju prisvajanja zapadnjačkih normi liberalnog institucionalizma kao kontrana-pad s ciljem potkopavanja tih istih sankcija. SAD i Britanija su opravdanost nametnutih sankcija spram Libije temeljile na trima stupovima: 1) prijetnja međunarodnom miru i sigurnosti koju predstavlja proliferacija terorizma; 2) potreba poštivanja utvrđenih međunarodnih pravnih standarda; i 3) potreba promocije i ojačanja legitimiteta međunarodnih organizacija (Hurd, 2005: 506–508).

Libija je pokušala srušiti svaku stavku na kojoj se temeljila opravdanost sankcija tako da je sebe postavila u ulogu zagovornika liberalnog institucionalizma, predočavajući dokaze privrženosti međunarodnim standardima, uz istovremeno prikazivanje SAD-a i Britanije kao odmetnika i prekršitelja istih tih standarda. Libijska kampanja usredotočila se na pokušaje dokazivanja da su nametnutim sankcijama prekršene međunarodno pravne norme, kao i norme domaćih pravnih sustava većine država; da se podržavanjem sankcija potkopava legitimitet međunarodnih organizacija što kao posljedicu generira prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti.⁵ Autoritet spram međunarodnih organizacija i poštovanje međunarodne zajednice Libija je pokušala dokazati predstavljajući sebe kao uzornog člana koji se bori protiv terorizma⁶ te koristeći svaku priliku za osudu istog. Kako bi dokazala spremnost suradnje i s drugim institu-

⁵ Libija se pozivala na činjenicu da su sankcije nametnute prije nego li je slučaj u potpunosti istražen, prije nego li su SAD i Britanija dostavile Libiji dokaze i za vrijeme dok se od Libije i dalje tražila dokumentacija i svjedočanstva. Navedenim se impliciralo kako SAD i Britanija nisu imale svu relevantnu dokumentaciju, te da su stavlajući kaznu ispred sudske rasprave, prekršile fundamentalne pravne norme (Hurd, 2005: 509–513).

⁶ Gadafi je pozvao Kofi Anana da pošalje misiju u Libiju kako bi se uvjerali da ne podupire terorističke aktivnosti (UN S/1996/609). Također je započeo suradnju s Britanijom opskrbljujući je informacijama o ranijem sponzoriranju IRA-e (Hurd, 2005: 512).

cijama, Libija je predala zahtjev za međunarodnu arbitražu pod mandatom Montreal-ske konvencije (Hurd, 2005: 509–513).

Iako se međunarodna zajednica pridržavala nametnutih sankcija o zabrani leta, s vremenom su se one počele kršiti. Početno se radilo isključivo o letovima hodočasnika u Meku, no tijekom 1996. i 1997. dolazi do kršenja na diplomatskim osnovama, nakon čega Afrička unija donosi rezoluciju kojom odobrava članicama ignoriranje sankcija. Dodatno, Gadafi je koristio svaku priliku kako bi javno obznanio kršenje nametnutih sankcija te se redovito u svojim govorima poimence zahvaljivao državama prekršiteljicama. Kofi Anan izjavio je kako libijska strategija postupno dobiva sve veću međunarodnu potporu te ako se uskoro ne iznađe rješenje, sankcije će u potpunosti izgubiti legitimitet (Hurd, 2005: 513–517). Nakon što je ICJ donio odluku da se suđenje održi u trećoj državi, Afrička unija pozvala je SAD i Britaniju da prihvate ponudu dodavši da će u suprotnom odbaciti sve postojeće, ali i pokopati buduće sankcije protiv Libije.

Za analizu uspjeha/neuspjeha strategije prinude potrebno je uzeti u obzir puno širu sliku od primijenjenih metoda, instrumenata te zadovoljenja definiranih teorijskih postulata. Diplomacija prinude, ponekad, unatoč zadovoljenju svih potrebnih kriterija ne generira željene rezultate, dok u nekim drugim situacijama donosi uspjeh pri minimalnim prisilnim naporima. Diplomacija prinude zbog Lockerbie slučaja upravo je takav primjer. Međunarodna je zajednica kolektivnim sankcijskim režimom uspjela uvjeriti Libiju da se odrekne terorizma i da isporuči osumnjičenike za bombaški napad. Objašnjenje uspjeha leži u promijenjenim okolnostima na međunarodnoj sceni. Završetkom hladnog rata dolazi do radikalnih promjena koji su izmijenili postojeće obrasce ponašanja; status međunarodnih organizacija, integracijski procesi, promjena sigurnosnih paradigmi, nestanak ideološke premise, globalizacija i novi svjetski poredak. Gadafi je shvatio da je u novonastalom okruženju njegova revolucionarno obojena retorika izgubila relevantnost te je pragmatičnim zaokretom želio Libiju uključiti u međunarodnu zajednicu. Iako je multilateralni sankcijski režim bio u jednu ruku simboličan, u kombinaciji s američkim⁷ nanio je štetu i državi i ugledu vladajuće klike na domaćoj sceni. Dodatni faktori koji su utjecali na Gadafijev zaokret vezani su uz niz unutarnjih (jačanje radikalnih islamističkih pokreta i debata između pragmatista i tvrdolinijaša)⁸ i regionalnih izazova i fokusa (odbacivanje ideje arapskog i prihvaćanje afričkog ujedinjenja, pomirenje s Egiptom, povlačenje iz Čada).

⁷ Za razliku od multilateralnih sankcija američke su bile sveobuhvatne te su uključivale i naftni sektor Libije.

⁸ Pragmatisti su zagovarali strukturalne ekonomske reforme i potrebu međunarodnih investicija za dugoročno očuvanje ekonomske i političke stabilnosti. Tvrdolinijaši su, s druge strane, zagovarali daljnju radikalnu antizapadnjačku politiku koja je viđena kao izvor legitimiteta režima. Gadafi je debatu riješio u korist pragmatista (Takeyh, 2001).

U kontekstu Jentelsonova (2006) modela, američka je strategija napravila balansirani zaokret u pogledu proporcionalnosti. U zajedničkoj deklaraciji s Britanijom, kojom je Libija optužena za rušenje Pan Am zrakoplova, izneseno je pet zahtjeva pred libijsku vladu,⁹ a koji nisu ugrozili Gadafijem režim. Zadovoljenje kriterija vjerodostojnosti očituje se u uspjehu nametanja multilateralnog sankcijskog režima. Sukladno teoriji koja kaže kako prisilni naponi poduprti od strane međunarodne zajednice povećavaju vjerodostojnost i samim time vjerojatnost uspjeha, SAD je uspio okupiti i donekle održati koheziju u pogledu održavanja na životu nametnutih sankcija¹⁰ (Jentleson i Whytock, 2005/2006). Reciprocitet se očituje u postignutom obećanju da libijska vlada neće biti predmet na sudu u pogledu odgovornosti za bombaški napad.¹¹ Postignuti kompromis u pogledu mjesta suđenja također možemo gledati kroz prizmu reciprociteta s obzirom na učestalost kršenja sankcija od strane međunarodne zajednice i najave Afričke unije o njihovoj budućoj sabotaži.

Libija i oružje za masovno uništavanje

U pregledu stanja nuklearnog naoružanja (Nuclear Posture Review, 2001) Libija je postavljena kao država neprijateljski nastrojena prema SAD-u i saveznicima, kao država koja sponzorira terorizam i koja ima aktivan program razvoja oružja za masovno uništavanje i balističkih projektila te je kao takva obilježena kao potencijalna meta napada s obzirom na to da se od nje očekuje neprijateljsko djelovanje na koje treba biti spreman odgovoriti. John Bolton, zamjenik državnog tajnika za kontrolu naoružanja i međunarodnu sigurnost, u svibnju 2002., pozivajući se na Bushevu poslanicu o stanju nacije (Bush, 2001/2008: 103–113), istaknuo je kako države koje tvore „osovinu zla” nisu jedini odmetnici i svrstao Libiju uz bok Iraku, Iranu i Sjevernoj Koreji (Bolton, 2002).

Početak ožujka 2003., netom prije invazije na Irak, Libija je pristupila Britancima sa željom da se raščisti pitanje libijskog OMU-a. Na sastancima u travnju, svibnju, kolovozu i rujnu, britanski i američki predstavnici pokušali su dogovoriti verifikacijske inspekcije kako bi se potvrdili libijski navodi o nepostojanju OMU-a. Do pomaka dolazi nakon zapljene tereta s broda BBC China, nakon čega Libija odobrava dvije inspekcije u listopadu i prosincu tijekom kojih je došlo do otkrivanja nuklearnog i kemijskog programa (Tenet, 2007: 281–297).

⁹ Predaja osumnjičenika za bombaški napad, prihvaćanje odgovornosti za napad, predodjenje sve relevantne dokumentacije i saznanja o napadu, osiguranje pristupa dokaznom materijalu i svjedocima, isplata odštete te potpuno odbacivanje terorizma (Bush, 1991).

¹⁰ Iznimka je ILSA akt.

¹¹ Kofi Annan i Nelson Mandela garantirali su Gadafiju da na suđenju neće biti pokušaja potkopavanja režima (Jentleson i Whytock, 2005/2006: 70:f72).

Analiza diplomacije prinude

Američka invazija na Irak 2003. oživjela je Gadafijeva sjećanja na vojna iskustva sa SAD-om i zabrinula ga da je on sljedeći na listi za odstrel. Ronen (2008) zaključuje da je na Gadafijev zaokret najveći utjecao imao strah izazvan američkom invazijom na Irak i ponižavajuće hapšenje Sadama Huseina. Libija, suprotno, tvrdi da je odbacivanje OMU-a dogovoreno tajnim pregovorima devet mjeseci prije službene objave te da iraćki slučaj nije imao nikakvog efekta na odluku, već je na istu utjecala želja za političkom stabilnošću i ekonomskim prosperitetom (Ronen, 2008: 66–67). Tenet (2007) kao motivaciju navodi Gadafijev strah od islamističkih ekstremista i spoznaju da OMU nije donio nikakve koristi Libiji. No istovremeno ističe da se 150 000 američkih trupa, koje su se pozicionirale oko Iraka, nikako ne mogu zanemariti (Tenet, 2007: 289, 293).

Pitanje vjerodostojnosti vojne sile može se dvojako tumačiti. Busheva odlučnost borbe protiv terorizma i odmetnutih režima svakako su bili značajan faktor utjecaja. No istovremeno, negativni ishodi niza američkih vojnih akcija mogli su biti protumačeni da se SAD neće samo tako upuštati u još jednu vojnu avanturu. Ekonomske sankcije i politička izoliranost drugi je izvor vjerodostojnosti. Iako su UN-ove sankcije suspendirane, američke su i dalje nanosile značajnu štetu Libiji i onemogućavale ju u zaokretu k novom političkom kursu. Iako je bilo pojedinaca unutar Busheve administracije koji su zagovarali promjenu režima, prevladao je stav o primjeni ograničenih zahtjeva čime je zadovoljen kriterij proporcionalnosti. Gadafijevu bojazan da će priznanjem posjedovanja OMU-a i odbacivanjem istog opravdati američku odmazdu, odbacio je Tony Blair obećanjem da će ishod biti pozitivan za Libiju. Zadovoljenje kriterija reciprociteta očituje se u primjeni *qui pro quo* principa: podizanje unilateralnih sankcija, obnavljanje diplomatskih i ekonomskih odnosa i garancija opstanka režima u zamjenu za javno odbacivanje nedopuštenog programa.

Arapsko proljeće i svrgavanje Gadafija

Do novog preokreta dolazi 2011. izbijanjem ustanka u Libiji. Benghazi i niz drugih gradova pali su u ruke pobunjenika, a ubrzo je uslijedio udarac za režim u vidu vala ostavki i prebjega na stranu pobunjenika (Chivvis, 2014: 25–27). Nacionalno prijelazno vijeće (NPV) je 5. ožujka 2011., proglašivši se jedinim predstavnicima libijskog naroda, zatražilo međunarodno priznanje i pozvalo na uspostavu zone zabrane leta iznad Libije. U narednih nekoliko dana, Gadafijeve su snage uspješno skršile pobunjeničke snage i ubile svaku nadu da bi NPV mogao samostalno srušiti režim (Chivvis, 2014: 33–34). Arapska je liga 12. ožujka zatražila od UN-a uspostavu zone zabrane leta (Res. No. 7360), a već sljedeći se dan Hillary Clinton sastala s predstavnicima arapskih

država koji su potvrdili da su spremni vojno pridonijeti u anti-Gadafijevoj operaciji (Chivvis, 2014: 53–55).

Rezolucijom Vijeća sigurnosti 1973 od 17. ožujka zahtijevao se trenutani prekid vatre i okončanje svih borbenih operacija te iznalazak prihvatljivog rješenja krize u skladu s legitimnim zahtjevima libijskog naroda. Rezolucija je autorizirala države članice i regionalne organizacije u poduzimanju svih potrebnih mjera u zaštiti civila, uspostavljena je zona zabrane leta te su dodatno ojačane i proširene restrikcije nametnute rezolucijom 1970 (UNSC 1973 2011). Dva dana nakon usvajanja rezolucije, 19. ožujka 2011. započela je koalicijska operacija *Odyssey Dawn* kojom je spriječeno napredovanje Gadafijevih snaga prema Benghaziju i kojom je osigurana pobunjenička kontraofenziva i nastavak borbe. Istovremeno Obama je autorizirao i tajne operacije u sklopu kojih je CIA potpomogala pobunjenike (Hosenball, 2011).

U travnju je Gadafi u direktnom televizijskom prijenosu izjavio da nudi prekid vatre, pozvao NATO da prekine sa zračnim napadima i pozvao europske države za pregovarački stol (Sherwood i Rice, 2011). U lipnju je Saif al-Islam ponovio da Gadafi nudi prekid vatre i slobodne izbore čiju bi transparentnost nadgledali međunarodni promatrači te da je spreman odstupiti s vlasti ako na njima izgubi, no tu su ponudu odbili i pobunjenici i SAD (Carey, 2011). Istog mjeseca Međunarodni kazneni sud izdao je uhiđbeni nalog za Gadafija, Saifa al-Islama i ravnatelja libijske obavještajne agencije Abdullaha Senussija. Borba Gadafijevih i pobunjeničkih snaga potpomognutih NATO-ovim djelovanjem trajala je sedam mjeseci. Sredinom kolovoza pobunjenici su osvojili Tripoli, a finalna bitka odigrala se 20. listopada kada je NATO napao konvoj kojim je Gadafi pokušao napustiti Sirte zahvaljujući čemu je pao u ruke pobunjenika koji su ga pogubili.

Analiza diplomacije prinude

Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 1973 prihvaćena je s deset glasova „za” i pet suzdržanih. Intervenciju su podržale i članice Arapske lige i Zaljevskog vijeća. Čak su i lideri Afričke unije u jednom trenutku shvatili uzaludnost vlastitih diplomatskih napora i zaključili da je došlo vrijeme da Gadafi odstupi.

Kako je istaknuo Jakobsen (2007), čak i ako je kriterij vjerodostojnosti zadovoljen, odluka da se opire može biti racionalna ako suparnik vjeruje u vojnu pobjedu ili ako bi popuštanje zahtjevima u svakom slučaju predstavljalo poraz; a gotovo do samog kraja Gadafi je vjerovao u vojnu pobjedu. Sukladno rezoluciji 1973 kojom se autoriziraju članice da svim raspoloživim sredstvima zaštite civile, uz zabranu pokretanja kopnene invazije, pretpostavka je da je Gadafi racionalno zaključio kako ga uspostavljena zona zabrane leta i zračni napadi, iako mu mogu nanijeti materijalnu štetu, ne mogu srušiti s vlasti. No navedeno su shvatili i saveznici te je NATO svoje zračne snage osim za

djelovanje u skladu s rezolucijom 1973 koristio i kao zračnu potporu pobunjeničkim snagama.¹²

Za povećanje vjerojatnosti uspjeha, pored jasno definiranih ciljeva, navodi se i ograničenost zahtjeva. SAD i saveznici nedvosmisleno su osudili situaciju u Libiji i zatražili od Gadafija da trenutačno prekine s represivnim mjerama te su ga pozvali da odgovori na legitimne zahtjeve libijskog stanovništva. Ono što je stanovništvo zahtijevalo na demonstracijama bile su političke reforme na koje je Gadafi, deklarativno, pristao. No u određenom trenutku nezadovoljno civilno stanovništvo transformiralo se u naoružane pobunjenike s ciljem rušenja režima. Rezolucija 1973 autorizirala je države članice za primjenu svih raspoloživih sredstava u obrani nevinih civila pred režimom, posebno civila u Benghaziju, ali rezolucija nije autorizirala podršku pobunjenicima u rušenju režima. Gadafi je u više navrata pokušao uvjeriti Zapad da civilno stanovništvo nije njegova meta¹³ te da pobunjenici nisu nevini civili već teroristi. S vremenom su i svjetski lideri postavili Gadafijev odlazak kao preduvjet suspendiranja vojne intervencije koja se od prvotne uloge zaštite civilnog stanovništva proširila na podršku pobunjenicima s obzirom na to da isti ni organizacijski ni borbeno nisu mogli parirati Gadafijevim snagama.

Nerecipročnost djelovanja očituje se u odbacivanju *inter alia* mirovne inicijative Afričke unije koja je mogla rezultirati prihvatljivim rješenjem, no navedena opcija nikada nije u potpunosti iskorištena. Na sastanku Afričke unije održanom 10. travnja usvojena je smjernica djelovanja koja se svodila na prihvaćanje i implementaciju političkih reformi koje će eliminirati uzroke krize.¹⁴ Iako je Gadafi prihvatio iznesene smjernice, predstavnici NPV-a odbili su predloženo i izjavili da Gadafi, ako želi preživjeti, mora trenutačno napustiti Libiju (de Waal, 2012).

Nakon promjene odnosa snaga na terenu, za Gadafija je rat postao borba na život ili smrt. Iako su postojale naznake mogućnosti života u azilu za Gadafija navedeno nije bila opcija; rasplet u kojem bi napustio Libiju i ostavio je neokolonizatorima za njega je bio neprihvatljiva opcija.¹⁵

¹² Krajem travnja NATO je bombardirao stambeni kompleks u kojem se nalazio Gadafi s obitelji i u tom je napadu poginuo Gadafijev sin i troje unučadi (Borger et al., 2011), istovremeno su naoružavane pobunjeničke snage (Hopkins, 2011; Watt, 2011), dok su neke države poslale i vojne savjetnike (Corten i Koutroulis, 2013).

¹³ U prilog ide analiza nevladine organizacije Human Rights Watch prema kojoj su Gadafijeve snage vodile brigu o načelu diskriminacije meta (Kuperman, 2013).

¹⁴ U priopćenju je iznesen zahtjev za trenutačnim prekidom neprijateljskog djelovanja; libijske vlasti su pozvane da osiguraju dostavu humanitarne pomoći potrebitima; da se zaštite strani državljani na teritoriju Libije; te da se prihvate i implementiraju političke reforme. Oformljen je i *ad hoc* odbor koji je ovlašten za komunikaciju sa zaraćenim stranama (PSC/PR/COMM.2 (CCLXV), 2011).

¹⁵ Gadafi je 30. travnja, nakon NATO-vih zračnih napada u kojima su život izgubili članovi njegove obitelji, izjavio da nema službenih dužnosti kojih se može odreći, da neće napustiti svoju zemlju i da će se boriti do smrti (BBC, 2011).

Zaključak

Gadafi, koji je na čelu Libije proveo 42 godine pokazao je kameleonsku sposobnost transformacije i iznalazak pragmatičnih i oportunističkih rješenja kako bi opstao na vlasti i međunarodnoj sceni. U početnim je godinama, vođen naserizmom, davao podršku borcima za slobodu što je bilo u skladu s njegovim revolucionarnim imidžem i međunarodnim ozračjem, a sam Nelson Mandela ga je svojedobno opisao kao istinsku revolucionarnu ikonu 20. stoljeća. Završetkom hladnog rata Gadafi je spoznao značaj novonastalih promjena i priključio se međunarodnoj zajednici kako u ekonomskoj tako i sigurnosnoj dimenziji. Diplomacija prinude koju je SAD provodio 30-ak godina pokazuje tendenciju inkrementalizma u iznesenim zahtjevima u svakoj novoj fazi; od odbacivanja terorizma, izručenja osumnjičenih libijskih državljana, odbacivanje OMU-a do zahtjeva za smjenom režima. Iako prema teoriji prinude povećanje zahtjeva utječe na povećanje otpora kod protivnika, navedeno nije utjecalo na otpor Gadafija sve do posljednje faze. Razlog leži u činjenici da navedeni zahtjevi nisu ugrožavali Gadafijevu poziciju, odnosno Gadafi im se uspio prilagoditi primjenom *quid pro quo* načela. S druge strane, u posljednjoj fazi koja je izašla iz okvira parcijalnosti zahtjeva i u kojoj nije korišteno načelo recipročnosti, stvorena je situacija *zero-sum* igre u kojoj jedino poraz protivnika znači preživljavanje te je u tom kontekstu apsolutni otpor bio jedina racionalna opcija za Gadafija.

Provedena analiza dokazuje da diplomacija prinude, pod određenim okolnostima koji su specifični za svaku pojedinu situaciju, može biti primjenjiva opcija, pogotovo ako su se mehanizmi poglavlja VI Povelje UN-a pokazali neučinkovitim. No istovremeno, slučaj Libije pokazuje kako prinuda, kao iznimno rizična strategija, može eskalirati i stvoriti okruženje manje prihvatljivije od onog koje se željelo riješiti. Dodatno, provedena analiza, primarno posljednja faza, otvara i mnoga pitanja: od pitanja suvereniteta, (humanitarnog) intervencionizma, (prisilne) demokratizacije, (državnog) terorizma pa sve do pitanja etičnosti i instrumentalizacije strategije prinude.

Literatura

- ANSA. 1986. *Al-Qadhdhafi Threatens Installation of USSR Missiles*. 11. veljače. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP05-01559R000400410018-1.pdf> 31. listopada 2018.
- Art, R. J.; Cronin, P. M. 2008. Coercive Diplomacy, u Crocker, C. A. et al., *Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Divided World*. Institute of Peace Press. Washington D. C.: 299–318.
- BBC. 2011. *Libya: Rebels and NATO Dismiss Gaddafi Ceasefire Offer*. 30. travnja. <https://www.bbc.com/news/world-africa-13249923>. 11. studenog 2018.
- Bayman, D.; Waxman, M. 2002. *The Dynamics of Coercion: American Foreign Policy and the Limits of Military Might*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Bolton, J. 2002. Beyond the Axis of Evil: Additional Threats from Weapons of Mass Destruction. *The Heritage Foundation*. <https://www.heritage.org/defense/report/beyond-the-axis-evil-additional-threats-weapons-mass-destruction-0>. 30. rujna 2018.
- Borger, J. et al. 2011. Gaddafi Family Death Reinforce Doubts About NATO's UN Mandate. *The Guardian*, 1. svibnja. <https://www.theguardian.com/world/2011/may/01/gaddafi-family-deaths-reinforce-doubts>. 11. listopada 2018.
- Boyle, F. A. 2013. *Destroying Libya and World Order: The Three Decade U.S. Campaign To Terminate The Qaddafi Revolution*. Clarity Press INC. Atlanta.
- Bush, G. 1991. Statement Announcing Joint Declaration on the Libyan Indictments. *The American Presidency Project*. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20281>. 11. rujna 2018.
- Carey, N. 2011. Rebels dismiss election offer, NATO pounds Tripoli. *Reuters*, 16. lipnja. <https://www.reuters.com/article/us-libya/rebels-dismiss-election-offer-nato-pounds-tripoli-idUSTRE7270JP20110616>. 6. listopada 2018.
- Chivvis, C. S. 2014. *Toppling Qaddafi: Libya and the Limits of Liberal Intervention*. Cambridge University Press. New York.
- CIA Directorate of Intelligence. 1986. *US Military Action Against Libya: Possible Implications for a US-Soviet Summit*. 1. svibnja. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000505020001-8.pdf>. 31. listopada 2018.
- Convention for the Suppression of Unlawful Act Against the Safety of Civil Aviation*. 1975. United Nations Treaty Series. Vol. 974,/-MHS. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20974/volume-974-I-14118-english.pdf>. 3. rujna 2018.
- Corten, O.; Koutroulis, V. 2013. The Illegality of Military Support to Rebels in the Libyan War: Aspects of Jus Contra Bellum and Jus in Bello. *Journal of Conflict and Security Law*, 18 (1): 59–93.
- Davis, B. L. 1990. *Qaddafi, Terrorism and the Origins of the U.S. Attack on Libya*. Praeger. New York.

- De Waal, A. 2012. The African Union and the Libya Conflict 2011. *World Peace Foundation: Reinventing Peace*. <https://sites.tufts.edu/reinventingpeace/2012/12/19/the-african-union-and-the-libya-conflict-of-2011/>.
- Endicott, J. G. 2000. Raid on Libya: Operation El Dorado Canyon, u Warnock, T. A., *Short of War: Major USAF Contingency Operations 1947–1997*. Air Force History and Museums & Air University Press. 145–155.
- Fuller, G. E. 1986. A Successor to Qadhafi. The Director of Central Intelligence. CIA, 15. travnja. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88T00988R000200160008-6.pdf>. 31. listopada 2018.
- George, A. L. 1993. *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*. U. S. Institute of Peace Press. Washington D. C.
- Hopkins, N. 2011. Nato reviews Libya campaign after France admits arming rebels. *The Guardian*, 29. lipnja. <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/29/nato-review-libya-france-arming-rebels>. 11. listopada 2018.
- Hosenball, M. 2011. Exclusive: Obama authorizes secret help for Libya rebels. *Reuters*, 30. ožujka. <https://www.reuters.com/article/us-libya-usa-order/exclusive-obama-authorizes-secret-help-for-libya-rebels-idUSTRE72T6H220110330>. 8. listopada 2018.
- Hurd, I. 2005. The Strategic Use of Liberal Internationalizam: Libya and the UN Sanctions, 1992–2003. *International Organization*, 59 (3): 495–526.
- Jakobsen, V. P. 2007. Coercive Diplomacy: Frequently Used, Seldom Successful. *Kungl krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*, 4: 29–40.
- Jentleson, B. W.; Whytock, C. A. 2005/2006. Who Won Libya?: The Force-Diplomacy Debate and Its Implications for Theory and Policy. *International Security*, 30 (3): 47–86.
- Jentleson, B. W. 2006. Coercive Diplomacy: Scope and Limits in the Contemporary World. *The Stanley Foundation: Policy Analysis Brief*.
- Joseph, R. G. 2009. *Countering WMD: The Libyan Experience*. National Institute Press. Fairfax.
- KUNA. 1986. *Talks Under Way To Join Warsaw Pakt*. UEA Paper. 25. travnja. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP05-01559R000400410039-8.pdf>. 31. listopada 2018.
- Kuperman, A. 2013. Lessons from Libya: How Not to Intervene. Policy Brief. *Quarterly Journal: International Security*.
- NSDD 234. 1986. *Libya Policy*. The White House, 16. kolovoza. <https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-234.pdf>. 31. listopada 2018.
- NSDD 238. 1986. *Basic National Security Strategy*. The White House, 2. rujna. <https://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-238.pdf>. 31. listopada 2018.
- Nuclear Posture Review*. 2001. <https://www.bits.de/NRANEU/docs/nprexc.pdf>. 19. kolovoza 2018.

- PSC/PR/COMM.2 (CCLXV). 2011. *Communique of the 265th Meeting of the Peace and Security Council of the African Union*. <http://www.peaceau.org/uploads/communique-libya-eng.pdf>. 9. listopada 2018.
- Resolution No 7360. 2011. Council of the League of Arab States. 20. ožujka. <http://responsibilitytoprotect.org/Arab%20League%20Ministerial%20level%20statement%2012%20march%202011%20-%20english1.pdf>. 8. listopada 2018.
- Ronen, Y. 2008. *Qaddafi's Libya in World Politics*. Lynne Rienner Publishers. London.
- Schweigman, D. 2001. *The Authority of the Security Council under Chapter VII of the UN Charter: Legal Limits and the Role of the International Court of Justice*. Kluwer Law International. The Hague.
- Selected Speeches of President Bush 2001–2008*. 2002. State of the Union Address to the 107th Congress. https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf. 30. rujna 2018.
- Sherwood, H.; Rice, X. 2011. Muammar Gaddafi calls for ceasefire in Libyan TV address. *The Guardian*, 30. travnja. <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/30/muammar-gaddafi-libya-tv-speech>. 8. listopada 2018.
- Takeyh, R. 2001. The Rogue Who Came in From the Cold. *Foreign Affairs*, 80 (3): 62–72.
- Tenet, G. 2007. *At The Center of the Storm: My Years at the CIA*. Harper Collins Publishers. New York.
- United Nations Documents S/1996/609. <https://undocs.org/S/1996/609>. 11. rujna 2018.
- United Nations Documents S/23306. <https://undocs.org/S/23306>. 11. rujna 2018.
- United Nations Documents S/23308. <https://undocs.org/S/23308>. 11. rujna 2018.
- United Nations Documents S/23309. <https://undocs.org/S/23309>. 11. rujna 2018.
- United Nations Documents S/23417. <https://undocs.org/S/23417>. 11. rujna 2018.
- UNSC Resolution 748. 1993. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/748>. 11. rujna 2018.
- UNSC Resolution 1973. 2011. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1973>. 11. rujna 2018.
- Walter, B. 2011. Why Didn't Qaddafi go into exile? *The American Prospect*. 25. listopada. <http://prospect.org/article/why-didn%E2%80%99t-qaddafi-go-exile>. 12. listopada 2018.
- Watt, N. 2011. US paves way to arm Libyan rebels. *The Guardian*, 29. ožujka. <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/29/arms-libya-rebels>. 11. listopada 2018.
- Woodward, B. 1986. *Gadhafi Target of Secret U.S. Deception Plan*. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90B01390R000100090025-3.pdf>. 11. rujna 2018.
- Woodward, B. 1987. *Veil: The Secret Wars of the CIA 1981–1987*. Simon&Schuster Paperbacks. New York.

Coercive diplomacy against Libya: from Reagan's counter-terrorism strategy to the coalition efforts in toppling Gaddafi

Summary

This paper examines thirty-year genesis of the US-Libyan confrontation and analyzes applied coercive diplomacy that has been marked by quite turbulent reversals. Reagan's counter-terrorism strategy from the 1980s was largely determined and shaped by the Cold War environment. The colossal changes followed by the collapse of the USSR had a significant impact on Gaddafi's behavior who rejected his own revolutionary rhetoric, terrorism, WMD, and joined a coalition in a Global War on Terrorism and embraced a liberal model of open market economy. With the outbreak of the Arab Spring in early 2011, Libya found herself once again in the role of a rogue state. Gaddafi rejected to step aside and to leave Libya what lead to materialization of his longtime fear and foresight – allied international forces intervened in Libya and rebels killed Gaddafi in November 2011. This analysis points out that Gaddafi was successful in complying with the requirements of the West by applying the quid pro quo principle, while at the same time the US strategies were taking into account the principle of limited demands. However, in the last phase in which a zero-sum game environment was created an absolute resistance was the only rational option for Gaddafi.

Key words: coercive diplomacy; compellence; deterrence; terrorism; weapons of mass destruction; Libya; Gaddafi.